

Marta Verginella

VLOGA ŽENE IN MOŽA V SLOVENSKEJ PUBLICISTIKI 19. STOLETJA IN V DOKUMENTIH S TRŽAŠKEGA PODEŽELJA

I. UVOD

Uredniki in sodelavci Koledarja Družbe sv. Mohorja, Slovenskega prijatelja in Drobtnic so pri snovanju teh revij dokajšnjo pozornost namenili morali in vzgoji slovenskega ljudstva.¹ Šlo jim je predvsem za to, da bi Slovenci ostali verni in ponižni člani krščanskega občestva ter zgledni podložniki posvetnih oblasti. Njihova akcija je potekala med vsemi plastmi slovenskega prebivalstva. Za poglobitna naslovnika svojih moralnovzgojnih naukov so si slovenski moralisti izbrali družino. Prepričani so bili, da je le-ta tista temeljna družbena celica, ki posameznika lahko obvaruje pred »grešnimi vplivi« modernega sveta, če ostane zvesta temeljnemu navodilu krščanske doktrine.

Pri tem velja opozoriti, da je bil družinski model, ki so ga v drugi polovici 19. stoletja vneto zagovarjali in širili slovenski moralistični pisci, strogo hierarhičen.² Najvišja oblast je pripadala možu – družinskemu glavarju, ki je prevzemal vodstvo družine in hkrati skrbel za njeno materialno blaginjo. Glavna dolžnost žene in otrok je bila, da so družinskemu glavarju izkazovali podobno spoštovanje in podrejenost, kot ga je on moral izkazovati svojim nadrejenim na delovnem mestu in v družbenem okolju nasploh. Sicer se je družinski model, ki ga zasledimo v slovenski publicistiki 19. stoletja in ki je bil izbran za vzor ne glede na družbeno pripadnost naslovnika, dokaj razlikoval od podobe družine, ki nam jo kažejo arhivski viri tega časa. V mislih imam arhivsko gradivo, ki so ga zapustile tako cerkvene kot posvetne oblasti na območju Brega v 19. stoletju in na začetku 20. stoletja.³ Ohranjeni dokumenti pričajo, da so se družinske vloge v tradicionalnem kmečkem okolju odmikale od tistih, ki so jih sočasno določali slovenski moralisti. V težnji, da bi bralca oziroma poslušalca prepričali o arhaičnosti in naravnosti hierarhičnega družinskega modela, so se avtorji moralističnih člankov sklicevali na svetopisemske nauke, dejansko pa so svojim bralcem na podeželju ponujali povsem neobičajne modele družinskih vlog in vedenja.

Zaradi skromne obdelovalne površine, zaostalega kmetijstva in vse bolj občutnega demografskega porasta se je v 19. stoletju glavnina družin v Bregu borila za golo preživetje. V času, ko sta družine malih posestnikov preganjali lakota in smrt, je bil porok za njihovo preživetje vzajemno sodelovanje vseh družinskih članov, tako pri poljedeljskih opravilih kot pri ustvarjanju družinskega dohodka. Kmetijska dejavnost je na tržaškem podeželju s prodajo poglavitnega pridelka, to je vina, zadoščala le najnujnejšim gmotnim zahtevam, kar pomeni, da je bilo preživetje vse številnejših breških družin odvisno od sekundarne dejavnosti.

¹ O tisku kot prenašalcu idej in vednjskih modelov glej: Lucien Febvre, Henri-Jean Martin (ured. A. Petrucci). *La nascita del libro*. Laterza, Roma-Bari 1977, str. 7 (1. del), str. 315–322 (2. del); *Libri, editori e pubblico nell' Europa moderna* (ured. A. Petrucci), Laterza, Roma-Bari 1997, str. XXI–XXII.

² Proučitev družinskega modela, ki so ga v tržaški okolici širile duhovščini in kmečkemu sloju namenjene publikacije, sloni na analizi člankov, pozivov in podukov, ki so jih v teku 19. stoletja objavili Koledar Družbe sv. Mohorja, Slovenski prijatelj in Drobtnice. Gre za publikacije, ki so na Tržaškem in v Bregu imele številne naročnike. O zgodovini družinskega modela v moderni dobi glej M. Anderson, *Approches to the History of the Western Family 1500–1914*. Macmillan Press, London 1980; J. Goody, *The development of the family and marriage in Europe*. Cambridge University Press, London 1983; L. Stone, *The family, Sex and Marriage in England 1500–1800*. Weidenfeld and Nicolson, London 1977; P. Ariès, *Otok in družinsko življenje v starem režimu*, SKUC – Filozofska fakulteta, Ljubljana 1991; J. L. Flandrin, *Družina. Sorodstvo, družina in spolnost v Franciji od 16. do 18. stoletja*, Delavska enotnost, Ljubljana 1986.

O dokumentaciji Župnijskega arhiva v Dolini (dalje ŽAD) glej M. Verginella, *Družina v Dolini v 19. stoletju*. Zgodovinski časopis, 44, 1990, str. 171–197.

V 19. stoletju je bila v Bregu najpomembnejša pridobitvena panoga krušarstvo. »Brščice« so peklo kruh v domačih pečeh in ga nato prodajale svojim stalnim mestnim odjemalcem. Tako so krušarice prinašale denar v družino, s katerim so največkrat tudi samostojno razpolagale. Dovolj zgovorno nam o gospodarski vlogi Brežank spregovorijo oporočne listine in drugi notarski dokumenti. Pomembno gospodarsko vlogo žensk v tem delu tržaškega podeželja nam potrjujejo med drugim premišljene poročne izbire, ki se niso ozirale na starostne razlike med še mladoletnimi ženini in starejšimi nevestami ali celo vdovami.

Kljub nesporni pomembnosti ženskega dela v tedanjih razmerah, ženskam ni bilo priznano polnopravno članstvo v vrstah vaške srenje. Ne glede na njihov finančni prispevek in ne glede na njihovo samostojno delovanje in poseganje v družinskem krogu, ko je šlo za temeljne odločitve, je bil ženskam v Bregu vstop v politično sfero vaškega kolektiva prepovedan.⁴ V družinskem krogu so sicer ženske samostojno posegale, ko je šlo za najpomembnejše družinske izbire in ko so skupno z drugimi družinskimi člani uravnavale družinske strategije. To je razvidno zlasti iz ohranjene oporočne dokumentacije. Pred smrtjo so ženske, podobno kot njihovi možje, očetje ali bratje razdelile svoje premoženje. Pri odrejanju poslednje volje so poplačale zvestobo moža, otrok, staršev, sorodnikov, kaznovale pa neskrbnost, nedelavnost in neodgovornost svojcev, tako kot so to počeli oporočitelji. V breških oporokah iz 19. stoletja namreč ni opaziti strogo hierarhično razmejenih družinskih vlog glede na spol.

Vzporedno s prodiranjem novih družbenih in gospodarskih razmerij na prehodu iz 19. v 20. stoletje se je na tržaškem podeželju sprožil proces razkroja tradicionalne kmečke družine. Konkurenca istrskih in furlanskih poljedelskih pridelkov je vidno poslabšala položaj breških kmetov, ki so vse težje prenašali pritisk urbanizacije in demografskega porasta. V istem času so mestne oblasti začele omejevati podeželsko peko kruha in njegovo prodajo na mestnih tržnicah v korist mestnih pekarn. Število obubožanih kmetov se je spričo novih razmer naglo večalo in z njim tudi število prebivalstva, ki si je preživetje zagotavljalo z zaposlitvijo v mestnih manufakturah in tovarnah.

Na prehodu v 20. stoletje je vaški proletariat, ki je našel vir preživetja v bližnjem mestu, postal vse bolj neobčutljiv za tradicionalne avtoritete, za nenapisane norme in vedenjske vzorce, zrasle s kmečkim družbenim ustrojem. Neodvisnot je vaškim delavcem omogočila opustitev vedenjskih obrazcev, ki so do tedaj označevali kolektiv malih posestnikov. Delavci v skupnosti, ki so jo stoletja sestavljali le kmetje, so pomenili očiten izziv tako za krajevne oblasti kot za sam ustroj srenje. Podiral se je »stari red«, ko novega še ni bilo.

Kmečki kolektiv v Bregu se je vse do 90. let 19. stoletja ohlapno držal krščanskih zapovedi. Splave, detomore, prezgodnja rojstva in prezgodnje smrti je doživljal kot nujno zlo, ki ni povzročalo glasnejšega odziva ne pri cerkveni ne pri posvetni oblasti. Mogoče tudi zato ne, ker je življenje v vaški skupnosti, med družinami in krajevnimi oblastmi, potekalo v sozvočju. Edini dogodek, ki je v 19. stoletju razburil krajevne avtoritete, je bilo pohujšljivo razmerje dekle z gospodarjem in njegovim mladoletnim sinom na trdni Prašlovi domačiji. Toda o tem nekoliko kasneje.

Sicer pa so bili spori, ki so izbruhnili v breškem kmečkem kolektivu na prehodu v 20. stoletje, zelo različne narave. Nova nasprotja niso prizadela le posameznikov, temveč vse plasti vaške skupnosti. Krajevna duhovščina je spričo novih družbenogospodarskih razmer na vasi vse glasneje zahtevala moralno neoporečnost župljanov, preganjala je pijančevanje in vabila k rednemu obisku svete maše in spovedi. V soglasju z duhovniško moralizacijsko kampanjo so župan in posvetne oblasti ženskam in otrokom prepovedovali, da bi v večernih urah zapuščali svoje domove in se potepali po vasi.

Krajevne posvetne oblasti, ki so se predstavljalje za zagovornike starega reda, so motili plesi, varovanje mrličev in pustovanje, to je obredje, ki je stoletja spremljalo individualne in kolektivne prehode ter utrjevalo povezanost članov vsakega kolektiva. Vedno strožje zahteve krajevnih avtoritet na moralnem in vedenjskem področju niso bile le odgovor na izprijenost »moderne« družbe, temveč predvsem poskus, s katerim so hotele preprečiti izgubo oblasti

⁴ Leta 1902 so tudi hčere iz družin, kjer ni bilo sinov dobile srenjske pravice, potem ko so vplačale dvakrat večjo takso v primerjavi z moškimi (Arhiv občine Dolina – dalje AOD, Zapiski zborovih in odborovih sej občine Dolina 1894–1992, 31. 5. 1902).

tako na političnem kot na družbenem področju. Oblast duhovščine in županstva ni bila namreč več neomejena tako kot nekdaj. Vsi tisti, ki so živeli na vaškem obrobju in so se zaposlili v mestu, so bili zanjo čedalje manj občutljivi. Kar zadeva njihovo preživetje, je imel prvo in zadnjo besedo delodajalec.

Na začetku 20. stoletja je v Bregu vse bolj opazna tudi ohladitev v odnosih med cerkveno in posvetno avtoriteto. Medtem ko so se občinski možje z ukrepi in odredbami postavili v bran javne morale ter zahtevali od vaške skupnosti, naj se prilagodi novi disciplini, so duhovniki svoje posege vse odločneje preusmerili iz javne v zasebno sfero. Potem ko so izgubili zaupanje v vaške veljake, ki so se vse bolj oprijemali liberalnih misli, so si z ustanovitvijo Marijine družbe poiskali poglavitne sogovornice in sodelavke v ženskah.

Toda ne glede na ideološka razhajanja so vodilne osebnosti Brega na začetku 20. stoletja privzele tiste vrednosti in modele, ki so jih neodzivno širili v 20. letih 19. stoletja predstavniki centralnih oblasti, v drugi polovici stoletja pa slovenski publicisti na straneh Koledarja Družbe sv. Mohorja, Drobtinic in Slovenskega prijatelja. Novim vedenjskim vzorcem, ki so jih prežemale individualistične vrednote, so se na tržaškem podeželju prilagajali le v času ošibitve, če že ne zavrnitve poglavitnih institucij tradicionalnega kmečkega sveta.

II.

V drugi polovici 19. stoletja je industrijski razvoj urbanih središč na Slovenskem pospešil odmiranje tistih sil in struktur, na katerih je temeljila tradicionalna kmečka družba. Proletariat na podeželju in vse večje število obubožanih kmetov sta prispevala k ošibitvi nadzora in zaščite, ki ju je bil vse dotlej deležen posameznik znotraj kmečkega kolektiva. Zaposlitev v tovarnah ali manufakturah in prilagoditev industrijskemu tempu sta na podeželje prinesli tudi nove modele obnašanja. Urbani svet je potemtakem ogrožal navade, ki so dotlej označevale kmečko okolje: upočasnjeni tempo kmečkega delavnika, sodelovanje vseh družinskih članov pri opravljanju del na polju, v hlevu in hiši, pomoč sorodnikov pri sezonskih opravilih, če omenimo le nekatere.

Razkroj kmečkega sveta, če lahko sodimo po tržaški okolici, ni potekal brez nadzorstva. Odločilno vlogo pri modernizaciji slovenskega podeželja je odigrala cerkvena institucija.⁵ Predstavnike Cerkev v tržaški okolici je, podobno kot drugod na Slovenskem, skrbel postopni razkroj vaške skupnosti, čeprav so v prehodnem obdobju, kakršna je bila druga polovica 19. stoletja, videli tudi možnost novega posega, ki bi okrepil njihov položaj, grozeči sekularizaciji navkljub. V strahu pred izgubo oblasti je slovenski kler v 19. stoletju čedalje strožje nadzoroval podeželsko prebivalstvo. Da bi na kmetih utrdil ponižnost in spoštovanje do nadrejenih na vasi in v javnem življenju nasploh, se je poslužil predvsem prižnice in šolske institucije.

Vrednote, ki so jih kleriki širili v 19. stoletju na slovenskem podeželju, so dovolj nazorno določene v tistih publikacijah, ki so bile kapilarno razširjene po slovenskem ozemlju.⁶ Slovenski moralisti so slovenskega kmeta bodrili, naj se ne predaja grešnim vplivom novega časa in mestnim oziroma meščanskim navadam. Trdili so, da se bo kmet obvaroval zlih navad le, če bo znal ohraniti svojo poštenost, pokornost in pobožnost. Pravcato obrambno vlogo pred slabimi vplivi modernega sveta so raznovrstni cerkveni predstavniki in moralisti prisojali družini. Menili so, da lahko življenje v njej, če poteka v skladu s krščanskim naukom, obvaruje pred nevarnostmi novega časa. Toda če podrobneje preučimo podobo družine, ki jo je izoblikovala slovenska moralka 19. stoletja, ugotovimo, da je po eni strani svetopisemska in koherentna z doktrino potridentske Cerkve, po drugi strani pa prevzema nekatere temeljne značilnosti meščanske družine. Po navodilih slovenskih moralistov naj bi družinskemu poglavarju pripadala oblast nad ženo in otroki ter posli. Moževa dolžnost je, da ženo ljubi, da vzgaja otroke in skrbi za služinčad. Po mnenju nekaterih moralistov je moževa oblast

⁵ B. Grafenauer, Nekaj okvirnih vprašanj o razmerju med Cerkvijo in slovensko kulturo v 19. stoletju, »Vloga Cerkev v slovenskem kulturnem razvoju 19. stoletja«, Slovenska matica, Ljubljana 1989, str. 9–10.

⁶ Duhovščina dolinske župnije je bila naročena na vse pomembnejše publikacije Mohorjeve družbe. Leta 1872 je Koledar Družbe sv. Mohorja imel v Dolini 30. leta 1886 pa 50 naročnikov. Podoben porast naročnin je opazen tudi v preostalih vaseh Brega.

omejena tako od Boga kot od posvetne oblasti, iz česar lahko sklepamo, da je idealen družinski poglavar, vsaj takšen, kakršen se pojavlja v slovenskih moralističnih spisih iz druge polovice 19. stoletja, razdvojen med polno in omejeno oblastjo, med ukazovalnostjo in ponižnostjo.⁷

Moralistični pisci poudarjajo, da je možu dana pravica do vodenja in vladanja v družini. To, kar je cesar v državi, župnik v župniji, gospodar v hiši, to je tudi mož v družini. Mož je »namestnik božji«, »hišnik božji«, »glava« družine in kot tak odgovoren za duhovno in gmotno stanje družine:

»Med vsemi deli človeškega života najmenitnejši je glava; ker brez glave ni mogoče življenje. [...] Kakor pri telesni, tako je tudi pri duhovni glavi. Kar je pri telesu glava, to je pri družini mož.«

In prav zato, ker je mož najpomembnejši član družine, mora ostati zvest in podložen cesarju, gosposki in stanu, kateremu pripada. V korist družbe in družine same je, če hišni gospodar ravna preudarno, redno moli in z vzornim obnašanjem prispeva k družinski sreči. Oblast, ki mu po naravi pripada, mu tudi narekuje, da z ženo ravna ljubeznivo in spoštljivo:

»Kakor skerbiš za svoje telo, skerbi za svojo ženo. Žena je bila vzeta iz Adamovega telesa, pa ne iz glave, da bi čez moža gospodovala, tudi ne iz nog, da je nimaš kakor deklo ali sužnjo pod nogami, ampak iz rebra, ki je blizu serca, da jo ljubiš in spoštuješ, kakor svoje serce in svoje življenje.«

Pisec odločno nasprotuje temu, da bi mož nasilno uveljavljal svojo oblast nad ženo in se zgraža nad tistimi hišnimi gospodarji, ki z ženo ravna surovo. Prepričan je, da je žena možu sopotnica, tovarišica in kot taka vredna moževe prizanesljivosti, ljubeznivosti:

»Žena ni moževa dekla, ampak njegova tovarišica, njegova pomočnica in žena. Ako postavim, gospodar žensko v hišo vzame in jej gospodinstvo izroči, je ona še zmiraj njegova dekla in služabnica. Ako pa ravno tej ženski pri altarji v zakonsko zvezo roko poda, se enkrat vse spremeni. Zdaj ni več ona njegova dekla, ampak tovarišica in pomočnica je njegova, dva sta sicer po osebi, ali pa le eno meso.«

Mož, ki mu je pri srcu zakon in mir v hiši, je dolžan pretepanje nadomestiti z ljubeznivimi opomini, kar sicer še ne pomeni, da ga pisec nagovarja k prepustitvi ženski naravi in željam. Odločitve sprejema mož, ki mora ženine nasvete podvreči lastni presoji: »Ženska mora le svetovati in prositi, ne pa zapovedati možu; mož pa jo poslušati in če je dobro, se po njenem svetu ravnati.«⁸ Gregor Jakelj priznava ženi enakopravnost, ki jo jamči zakrament poroke, pri nadaljnjem določanju družinskih dolžnosti pa jo v isti sapi opozarja, naj bo svojemu možu pokorna.

Tudi iz drugih moralističnih spisov, ki obravnavajo družinsko življenje in vlogo zakoncev, je razvidno, da je slovenskim moralistom povzročala hude preglavice ženska nadvlada ali bolje rečeno kakršnokoli znamenje ženske samostojnosti. V Koledarju Družbe sv. Mohorja iz leta 1879 šteje pisec Šak za svojo dolžnost opozoriti moške na nevarnost ženske prevlade. Prišel je čas, pravi, ko se mora »mož – gospodar« strezniti in prosto razpolagati z oblastjo, ki mu pripada po božji postavi. Moški povsem napačno ravna, ko prepustijo premoženje ženskam in ko jim v roke dajejo orala, kose, vozove:

»Nekdanji gospodar – zdaj pri lastni ženski hlapec, ktera mu jesti da, kar hoče, še ga morda izpodi, ako se njej poljubi? Oj, sramota! Oj, reven moški spol!«

Po Šakovem mnenju je povsem zmotno, da vse večje število žensk opravlja poklice (kot sta na primer uradniški in učiteljski), ki so bili nekoč namenjeni izključno moškim. V upanju da možje ne bodo obupali in podlegli ženski nadvladi, zaključí avtor s pozivom:

»Po koncu možje, dosmihal mevže in zaspanci! Ni še prepozno. Oserčimo, složimo se v brambo naših starih pravic; ponižani smo dovolj, sramote naše je odveč! Ne, ne bode vladala sveta ne kitlja, ne burklja, ne metlja! Vse za dom in našo svobodo! Ne vdajmo se, ne vdajmo se!«⁹

Edino resnično omejitev, ki jo doživi moževa oblast v moralističnih spisih, zadeva spolnost. Vendar omejevanje moževe oblasti na področju spolnega življenja še zdaleč ne pomeni, da so slovenski moralisti dovoljevali ženskam svobodno obnašanje v spolnem živ-

⁷ J. L. Flandrin, op. cit., str. 159–164.

⁸ G. Jakelj, *Poduk za može in vdovce*, Slovenski prijatelj, 1878, str. 564–566.

⁹ Šak, *Čujte, čujte možje!*, Koledar Družbe sv. Mohorja, 1879, str. 189–192.

ljenju. Navodila, ki so jih dajali zakoncem, so bila dovolj nazorna in za vsakega kristjana obvezujoča:

»Perva pokorščina žene do moža mora biti v zakonski postelji. Smertni greh ima žena, ktera iz kljubovalnosti, in nevšečnosti, ali pa tudi iz zopernosti svojemu možu zakonsko dolžnost odreče.«¹⁰

Cerkev je moškemu sicer prepovedala egoistično in pohotno erotično izživiljanje ter zatrejevala, da je iskanje užitka in odpovedovanje oploditvi grešno:

»Gorje pa tistim možem, ki zakonsko posteljo napačno rabijo le v svojo poželjivost, ne pa v namen zakona, in meje stavijo božji previdnosti, pa vendar nočejo zadržano živeti.«¹¹

Možje, ki nenehno zahtevajo svojo zakonsko pravico, tudi ob »ženskem času«, ne oziraje se na nosečnost, in ki s svojim neodgovornim obnašanjem povzročajo obolenje še nedonošenega otroka ali celo njegovo smrt, so brezsrčni trinogi. Moževa dolžnost je torej, da brzda svoje spolne nagone in da se varuje pred zbujanjem pohote v sebi, dolžnost žene pa, da ostane tudi v spolnem življenju brezpogojno podrejena možu. Ženske, ki so že po svoji naravi grešne, si morajo uteho poiskati v molitvi. Anton Martin Slomšek trdi, da je ženskam dano trojno orožje: prošnje, solze in molitev. Med njimi pa je le molitev odločilna tako za ženo kot za celotno družino. S potrpežljivostjo, krotkostjo in pobožnostjo lahko žena prenese še tako zahtevnega in surovega moža.¹²

Zgledna žena in mati mora vcepiti svojim otrokom globoko vero v Boga, da jih bo obvaroval pred slabo družbo in nesrečo. Da to doseže, se mora poslužiti svaril in ustrahovanja. Obenem mora biti vsaka mati s svojim pobožnim in ponižnim obnašanjem vzgled otrokom, medtem ko postane oče sprejemljiv vzor, če je delaven in varčen. Predvsem od očeta naj bi bilo torej odvisno, ali se bo otrok navzel delavnega in marljivega obnašanja ali bo v življenju postal lenuh in tat. Očetova dolžnost je predvsem ta, da priskrbi otroku primerno hrano in obleko. V primerih neubogljivosti in trmoglavosti otrok pa mu je dovoljeno uporabljati šibo ali druge oblike telesnega kaznovanja.¹³

Pisci vzgojnomoralnih opominov so se sicer zavedali, da vsi možje niso zgledni, zlasti tisti ne, ki se zadržujejo v gostilnah, trošijo denar po nepotrebnem in tako otroke prikrajšajo za kruh. Toda primeri neskrbnega očetovstva jim niso zadajali posebnih skrbi. Bolj zaskrbljujoč je bil v njihovih očeh pojav omalovaževanja, zanemarjanja novorojenčkov, ko so starši svoje otroke omamljali s tobakom in žganim alkoholom in jih tako z neodgovornim obnašanjem vodili na kriva pota. Kompoljski se zgrožen sprašuje, ali se taki starši ne zavedajo neizmerne škode, ki jo povzročajo svojim otrokom, ko jih silijo, da kljub neprimerni starosti uživajo alkohol.¹⁴ Dogajalo se je torej, da zaradi neodgovornega obnašanja staršev pred izprijenostjo in pokvarjenostjo niso bili na varnem, niti najmlajši. Ko naštevamo in opisujemo dolžnosti predstavnikov obeh spolov, moža in žene, matere in očeta ter njihovih otrok, bi lahko navedli številna druga besedila s podobnimi nameni, ne da bi s tem bistveno spremenili podobo družine in vloge njenih članov. Kljub temu, da so bili Koledar Družbe sv. Mohorja, Drobčinice in Slovenski prijatelj namenjeni predvsem kmečkemu bralstvu in duhovščini, ki je delovala med ljudstvom, so pisci moralističnih člankov pojmovali slovensko družino kot družino enojdrnega tipa. Pisali so o družini, v kateri živita zakonca z otroki ob navzočnosti poslov. Tak tip preproste družine pa je bil, če vzamemo v pretres kmečko okolje Brega kot tudi druga območja tržaškega podeželja v drugi polovici 19. stoletja, neznačilen. Občuten demografski porast, ki ga je tržaško podeželje doživelo v 19. stoletju, je privedel do tega, da sta pod isto streho pogosto živeli dve ali celo več družin.¹⁵ V primeru pa, da je enojdrna

¹⁰ G. Jakelj, *Poduk zakonskim ženam in vdovam*, Slovenski prijatelj, 1878, str. 561.
G. Jakelj, *Poduk za može*, op. cit., str. 567.

¹¹ G. Jakelj, *Poduk za može*, op. cit., str. 567.

¹² A. M. Slomšek, *Poduk za zakonske žene in vdove*, Drobčinice za leto 1859–1860, 1860, str. 36–37. O podobi matere v slovenski umetnosti glej A. Puhar, *Patologija vsakdanjega življenja*, Problemi, 25, 1987, str. 173–205.

¹³ O uporabi telesne kazni kot vzgojne metode A. Puhar, *Prvotno besedilo otroštva*, Globus, Zagreb 1983, str. 103–105.

¹⁴ Kompoljski, *Starši, kaj delate!*, Koledar Družbe sv. Mohorja, 1907, str. 77. O občutju otroštva na Slovenskem v 19. stoletju glej A. Puhar, *Prvotno besedilo*, op. cit.

¹⁵ O razširjenosti večjedrne družine na tržaškem podeželju glej E. Navarra, *Famiglie e matrimoni a Barcola fra 700–800*, Metodi e ricerche, VIII, 2, 1989, str. 20–36; M. Verginella, op. cit., str. 180–184.

družina razpolagala z dovolj prostorno hišo, je odvečne prostore oddajala v najem posameznikom ali podnajemniškim družinam.

Ob tem velja še poudariti, da v kmečkem okolju skrbi za otroke niso prevzemali le starši, temveč tudi druge odrasle osebe v hiši: stari starši, strici in tete, hlapci in deklet. In ker je imelo v tradicionalnem kmečkem svetu preživetje družine in odraslih članov prednost pred vsem drugim, odrasli niso izkazovali otrokom in otroštvu pozornosti, ki je bila običajna v meščanskem okolju. Tudi stroga delitev dela, druga stalnica opisov vzorne družine, ki je bila po mnenju slovenskih publicistov prvi pogoj za družinsko srečo, je bila tuja tradicionalni kmečki družini. V tradicionalnem kmečkem svetu, na kakršnega naletimo na tržaškem podeželju v 19. stoletju, so v boju za preživetje sodelovali vsi družinski člani, moški in ženske, odrasli in otroci. V tem pogledu so bile družinske vloge, ki so jih določali slovenski moralisti, neobičajne za družbo starega režima, kakršna se nam kaže v luči pisnih virov iz tržaške okolice. Moralistični nauki in modeli družinskega vedenja so, ne glede na poudarjeno zvestobo krščanskemu nauku, ustrezali potrebam meščanske in industrijske družbe. Samo v meščanskih in premožnih družinah je lahko ženska skrb za materialno blaginjo v celoti prepuščena možu, sama pa svoje delo omejila na nadzor nad gospodinjskimi deli in vzgojo otrok. Za tržaško podeželje 19. stoletja je podoba ženske, ki ne opravlja težkih del in ki dobršen del svojega časa posveti molitvi in vzgoji, povsem neobičajna.

Slovenski moralisti so torej navidezno širili družbeno nevtralen družinski model, dejansko pa so od slovenskega kmeta in kmetice zahtevali, naj se prilagodi meščanskim vedenjskim obrazcem, to je družini, v kateri je žena hišni angel, moški pa njen oskrbnik in gospodar. Le tako urejena družina je lahko postala jamstvo za vzgojo otrok, ki bi odrasli spoštovali tako družinskega glavarja kot vsakršno zunanjo avtoriteto.

III.

V katastrskih operatih iz leta 1823 in 1830 dobimo zelo nazorno sliko gospodarskih in socialnih razmer breških davčnih občin. V Dolini, Boljuncu, Borštu, Ricmanjih in Prebenegu ter v manjših zaselkih, ki so jih omenjene katastrske občine vključevale (Kroglje, Zabrezec, Log itd.), je bila obdelovalna površina spričo številnosti prebivalstva skromna ali bolje rečeno nezadostna.¹⁶ Na poljih so breški kmetje ob trti gojili poljščine, oljke in sadno drevje. Vendar je ekstenzivno in mešano poljedelstvo zaradi skromnega obsega posestev redkokdaj zadoščalo družinskim potrebam malih kmetov. Z odpravo urbarnih dajatev leta 1849 so bili kmetje v Bregu oproščeni desetin v pridelku in denarju cerkvi in gosposki. Čeprav je zemljiška odveza po eni strani pomenila dokončno osvoboditev kmeta in odpravo še zadnjih fevdalnih ostalin, je bila po drugi tudi začetek procesa kmečkega zadolževanja, ki sta ga spodbujali zaostalost in skromnost krajevnega kmetijstva.

V drugi polovici 19. stoletja se je v tržaški okolici vse bolj občutila naraščajoča konkurenca istrskih in furlanskih vin. Prizadela je prodajo krajevnih vin in tako oklestila še tiste borne dohodke, ki so jih breški kmetje pridobivali s kmetovanjem. Odgovornost za slabo stanje kmečkega prebivalstva in zaostalost poljedelstva v Bregu so katastrski popisovalci že sredi prve polovice 19. stoletja sicer pripisovali skromni obdelovalni površini, urbarnim dajatvam, a tudi lenobi krajevnega prebivalstva.

»Zemlja je v glavnem dovolj dobro obdelana. Toda kmetje so nekoliko leni in se poslužujejo pri opravljanju nekaterih opravil tuje delovne sile, ne da bi jo v resnici potrebovali, saj je število rok več kot zadostno za razpoložljivo obdelovalno površino.«¹⁷

Isti uradniki so pohvalne besede namenili krušarstvu, pridobitveni panogi, ki so jo v Bregu opravljale ženske:

»Medtem ko moški obdelujejo polja in v glavnem vinograde, in to je njihovo opravilo, se ženske ukvarjajo s peko kruha, kupujejo pšenico v Trstu in tam prodajajo tudi kruh. Vsakodnevno se podajajo na ta izlet in zato se le ob nujnih primerih ukvarjajo s poljskimi deli. Dejavnost, ki jo

¹⁶ Archivio del catasto fondiario di Trieste (dalje AFT), Katastrski operati davčnih občin Dolina (fasc. 541), Bojunc (fasc. 25), Ricmanje (fasc. 548), Boršt (fasc. 548), Prebeneg (fasc. 475).

¹⁷ AFT, Operatio d' Estimo Catastale del Comune di Dolina, 30. 6. 1830.

ženske opravljajo, je najpomembnejša gospodarska obrt, saj s svojo delavnostjo ženske zadoščajo potrebi po kruhu v družini, a tudi po ostalih dobrinah.«¹⁸

Z izkupičkom od prodanega kruha so si krušarice pri tržaških trgovcih nabavljale pšenico, ki so jo nato z osličji pretovorile do mlinov ob Glinščici, jo tam zmlele, nakar pričele nov cikel svojega samostojnega dela. Edini moški poseg v tej povsem ženski pridobitveni panogi je bila nabava drv in dračja za peko kruha. Brežani so potrebna drva kupovali na sejmi v Žavljah, v bližnjih istrskih vaseh ali neposredno od Čičev. Batagaj navaja, da je bil sloves krušaric iz okolice Trsta velik:

»Ne samo zaradi izdelkov (vrst kruha), temveč tudi zaradi organizacije njihovega dela. Dejavnost je bila tako obsežna, da je bilo več krušaric kot peči [...]. V zvezi s tem je bilo tudi označevanje kruha posamezne krušarice. Ker se je hkrati pekel kruh več krušaric v isti peči, je bilo v navadi, da so posamezne kruhe označevale z znamenji ali celo vtiskovale v testo svoje žige z začetnicami imena in priimka.«¹⁹

Po katastrskih popisih iz leta 1830 je bilo v Borštu, Zabrezcu in Jezeru 213 krušaric (617 prebivalcev), v Boljuncu 316 (613 prebivalcev), v Ricmanjih in Logu 315 (679 prebivalcev). Njihovo število je bilo manjše le v Prebenugu, in to zato, ker je bila ta vas od Trsta oddaljena dve uri in pol hoda. Čeprav so omenjene številke po vsej verjetnosti nekoliko napihnjene, ne moremo mimo dejstva, da je bilo krušarstvo za Breg pomembna gospodarska panoga. In ker so to pridobitveno panogo upravljale izključno ženske, lahko sklepamo, da je pomembna vloga ženske v hišnem gospodarstvu pogojevala družinska razmerja, poročne zveze in dedovanje. Cattaruzza ugotavlja, da so ženske iz okolice Trsta zaradi svojih blagovnoimenjalnih odnosov z mestom ali pa kot služkinje in perice v hišo prinašale denar, ki jim je dovoljeval, da so nadzorovale tipično moške konzume, kot je na primer uživanje alkohola in tobaka.²⁰

Ob tem je treba dodati, da gospodarska dejavnost krušaric politično ni bila priznana. V vaški skupnosti je bil namreč socialni status žensk neločljivo povezan s socialnim statusom moža ali očeta. V glavnem so žensko obravnavali kot ženo učitelja, gostilničarja, obrtnika, premožnega ali malega kmeta. Dokumenti ki posredno pričajo o zasebnem življenju družin, pa vsekakor potrjujejo dejaven vpliv žensk v družinskem in sorodstvenem življenju. Poročne prošnje, ki jih hrani dolinski župnijski arhiv, govorijo o nujni prisotnosti ženske delovne sile v hiši. Denar, ki so ga prinašale v družino ženske, in tudi delo, ki so ga opravljale v hiši in na polju, sta bila namreč odločilna za preživetje družine in njenih članov. Redkokateri skrbnik, ki je zaradi nedoletnosti svojega varovanca prosil otroškega sodnika za poročno dovoljenje, omenja ljubezensko čustvo, ki naj bi združevalo zaročenca. V poročnih prošnjah beremo, da je družina potrebovala krepko in zdravo žensko, ki je morala biti kos delu na domačem gospodarstvu in nalogam, ki so jo čakale v novem družinskem jedru. Tako za skrbnike kot za sodstvo je bila že sama nuja po ženski delovni sili v družini dovolj pomemben razlog za odobritev prošnje oziroma za skrajšanje oklicnega roka.

Vdovec z nedoraslimi otroki iz Boršta, po poklicu gostilničar, je denimo prosil cerkvene oblasti, da bi mu dovolile poroko, ker je bil že dalj časa brez gospodinje:

»Dobil sem v Ani Mariji Goriam, 34 letni iz Gorice, osebo, ki lahko s svojimi sposobnostmi primerno prevzame vodstvo družine, saj le-to ne prenese časovnega odlašanja.«²¹

Podobni razlogi so navedli Andreja Samca, očeta treh nedoraslih otrok, da je zaprosil za hiter postopek za poroko z Marijo Petaros. S poroko se mu je mudilo, ker je njegova družina potrebovala »novo hišno gospodinjino v vseh smislih.«²² Kmet Martin Prašel je prosil oblasti, da bi sinu dovolile poroko, kljub temu da je le-ta pričakoval skorajšen vpoklic v vojsko. Trdil je, da je sinova poroka neodložljiva, saj »v hiši nima nobene ženske, ki bi lahko nudila

¹⁸ Ibidem. O pridobitvenih panogah na tržaškem podeželju glej: A. Moritsch, *Das Triester Hinterland*. Böhlau, Dunaj 1969; J. Titl, *Socialnogeografski problemi na koprskem podeželju*, Lipa, Koper 1965; E. Maserati, *Il lavoro a domicilio alla fine dell' Ottocento nelle province adriatiche dell' Austria*, Quaderni giuliani di Storia, 1-2, 1990, str. 87-110. O kuršarstvu glej: D. Jakomin, *Škedenjska krušarica. Servola: la portatrice di pane*, Dom Jakoba Ukmarja - Opera culturale di Servola, Trst 1987; M. Marc, *Krušarice v Bregu*, Jadranski koledar, 1971, str. 116-117.

¹⁹ Peka kruha je bila značilna za številne vasi slovenske Istre. Krušarice so zadovoljevale potrebe obalnih mest, ki niso imela svojih pekarn ali pa mestna peka ni zadoščala povpraševanju (J. Bogataj, *Domače obrti na Slovenskem*, DZS, Ljubljana 1989, str. 190-191).

²⁰ M. Cattaruzza, *La formazione del proletariato urbano*, Musolini, Torino 1979, str. 5-41.

²¹ ŽAD, Supplica del curato di Borst al Capitanato circolare dell' Istria, 20. 8. 1819, fasc. M 3.

²² ŽAD, Supplica al Capitanato circolare dell' Istria, 11. 2. 1829, fasc. M 4.

potrebno pomoč.«²³ Podobno je v svoji prošnji argumentiral Jakob Pangerc iz Doline, ko je ugotavljal, da je poroka najstarejšega sina za družino neobhodno potrebna, ker »pri hiši ni ženske delovne sile. Žena je vedno bolna. hčerke pa niso še odrasle, da bi bile kos hišnim poslom.«²⁴

Omenjeni dokumenti povsem molčijo o tem, kako sta poročno izbiro presojala ženin in nevesta, zato se zdi dokaj sumljiv pripis v skrbnikovi prošnji Jerneja Štrajna, ko prosi za poročno dovoljenje v imenu mladoletnega sina, ki si je za nevesto izbral starejšo vdovo. Da ne bi starostna razlika med nedoletnim sinom in starejšo vdovo vzbudila v krajevnih oblasteh suma o gospodarsko preračunani poroki, je prosilec še posebno poudaril, da je bila poroka sklenjena svobodno in prosto.²⁵

S tem v zvezi velja omeniti, da je bila v 19. stoletju poprečna starost ženinov (23 let), ki so vstopili v dolinsko cerkev, za leto nižja od poprečne starosti nevest (24 let). Tudi vdove, ki so se poročile drugič, so bile dve leti starejše (45 let) od svojih ženinov (43 let). Iz podrobnejšega pregleda podatkov je razvidno, da je bil poročni vstop v Dolini in sosednjih vaseh odvisen od gospodarskih in demografskih spremenljivk, ki so med drugim dopuščale tudi poroke med najstniki in tridesetletnicami ali še starejšimi ženskami. Za tista družinska jedra, ki so imela preveč nedorasle delovne sile, je prihod ženske, ki se je približevala fiziološko neplodni dobi ali je vanjo že vstopila, pomenil gospodarsko okrepitev. V takih primerih je tudi ženska brez dediščine in dote, že s svojim delovnim prispevkom, ključno pripomogla k preživetju družine.

V prvi polovici 19. stoletja, ko je tržaško podeželje doživelo zaporedje slabih letin, epidemije in istočasen demografski porast, je bila v Dolini poprečna starost ob vstopu v poročni stan pri ženskah višja kot pri moških. Šele v desetletju 1850–59. to je v obdobju, ko je v Dolini in v sosednjih vaseh razsajala kolera in ko je smrtnost dosegla svoj višek, se je razmerje prevesilo v korist moškega. Takrat so se moški poročali z mlajšimi ženskami tudi zato, da bi z večjo rodnostjo zapolnili demografsko izgubo, ki so jo utrpele številne družine. Toda že v naslednjem desetletju 1860–1869 se je tradicionalni model poročne izbire povrnil. Kot v času pred razsajanjem kolere so se mlajši ženini poročali s starejšimi nevestami, kar pomeni, da je krajevna skupnost s premišljeno strategijo ponovno omejila plodnost in z njo demografski porast.

Še največ podatkov o gospodarski vlogi žensk v breških družinah dobimo v oporočnih aktih. Oporoke nam še posebej zgovorno pričajo o družinskih vlogah in razmerjih v kmečkih družinah iz Brega. V razdobju 1833–1900 se je 236 Dolinčak in Dolinčanov odločilo za oporočni akt. Med dolinskimi zapustniki najdemo 125 moških, 108 žensk, v treh primerih pa sta se zakonca odločila za skupen testament. Že samo število ženskih oporok je dovolj pomenljiv podatek o odnosu, ki so ga ženske imele do svojega premoženja in hišnega gospodarstva nasploh. Premoženje, s katerim so razpolagale ženske v Bregu, se ni omejevalo le na nepremičnine, to je na pohištvo, posodje, posteljnino, oblačila itd. Dedni delež, ki so ga dobile po očetu in materi, je poleg premičnin vključeval tudi denar ali nepremičnine.

V Bregu so se za izrek poslednje volje odločile tako neporočene kot poročene ženske in vdove. Kot polnopravne članice družine niso dovolile, da bi kdorkoli drug, razen njih samih, delil njihovo zapuščino in imenoval prevzemnike zapuščine. Oporočiteljice so suvereno določale, kdo bo prevzel glavino zapuščine, kdo odpravščino. Dediče in volilojemnike so izbirale glede na njihovo delavnost, skrbnost in prizadevnost pri ustvarjanju družinskega dohodka. Z ženitno pogodbo je sicer nevestina dota postala sestavni del domačega gospodarstva, ki ga je upravljala družinski poglavar. Toda če pozorneje preučimo oporoke, ugotovimo, da so ženske ohranjale nadzorstvo nad svojo lastnino, da so dovolj dobro poznale obseg in imena svojih zemljišč, znesek odpravščine in da so tudi same izračunavale obrestne mere. Denar, ki so si ga s krušarstvom prislužile, so posojale sorodnikom in znancem. Dogajalo se je tudi, da so nekatere ženske posojale denar v Bregu, istočasno pa so se zadolžile pri tržaških trgovcih. Pri tem lahko celo domnevamo, da je žensko posojanje denarja

²³ ŽAD. Richiesta di matrimonio, 30. 9. 1865, fasc. M 8.

²⁴ ŽAD. Richiesta di matrimonio, 30. 9. 1819, fasc. M 3.

²⁵ ŽAD. Dichiarazione dei tutori Giuseppe Strajn e Giorgio Strajn, 17. 1. 1842, fasc. M 6.

pomenilo alternativo oduštvu, ki je spričo zadolženosti krajevnega prebivalstva še bolj poglajljalo revščino številnih kmečkih družin. Tako je na primer Ana Zerjul, roj. Gombač iz Doline posodila nekemu vaščanu 30 goldinarjev, 50 pa jih je bila ob istem času dolžna trgovcu iz Trsta. Urša Prašel je z oporoko zapustila Neži Štrajn dve njivi in posojilo v znesku 36 goldinarjev. Omeniti velja tudi primer Jožefe Gombač iz Boljunca, ki je bila dolžna Mariji Strajn 210 goldinarjev, Antoniji Samec pa 12 goldinarjev. Obenem je oporočiteljica odredila, naj njeni dediči izterjajo tudi tiste vsote denarja, ki jih je posodila nekaterim ženskam v Prebenegu in Ricmanjih.²⁶

V večini primerov so bile vsote, ki so jih ženske posojale, skromne. Toda kljub temu ostajajo pomenljiva sled ženske gospodarske dejavnosti in privilegiranega odnosa, ki so ga krušarice imele s tržaškimi trgovci ter odjemalci kruha nasploh. Poleg tega pa nam razodevajo tudi obstoj ženskih solidarnostnih vezi v breških vaseh, ki so bile tesno povezane s krušarsko dejavnostjo.

V breških oporokah vse do zadnjega desetletja 19. stoletja pri odrejanju oporoke, pri določanju dedičev in volilojemalcev zaman iščemo večje odmike med moškim in ženskim vedenjem. Vse do takrat je poslavljanje od življenja potekalo brez večjih razlik. Število naročenih zadušnih maš na primer ni bilo odvisno od spola oporočitelja, temveč od trenutne mode, od pobožnosti posameznika, od razpoložljivih sredstev itd. Za oporočitelje in oporočiteljice je bila oporoča jamstvo, da se bodo družinski člani držali oporočnih določil in spoštovali njihove zadnje želje glede zadušnih maš in pogrebne obreda. Število duhovnikov ob pogrebu, teža sveč, ki so jih nosili ob krsti, kot tudi količina kruha in vina za vaške reveže so bili odvisni predvsem od družbenega statusa zapustnika. Vse je bilo že vnaprej določeno iz strahu, kot pravi Ariès, da bi se družinski člani izneverili volji rajnega.²⁷ Šele ob koncu stoletja, ko so strukture starega režima oslabele in ko so se začele spreminjati tudi razmerja znotraj kmečke družine, opazimo večje razlike v izbirah in odredbah med oporočitelji in oporočiteljicami.

IV.

Vaška skupnost je za ceno preživetja in vzajemne pomoči dopuščala, da so v njeni sredi živeli nezakonski otroci, nezakonske matere in da so se le-te lahko poročale ne glede na to, ali je mož priznal nezakonskega otroka ali ne. Krajevne oblasti v Bregu, tako posvetne kot tudi cerkvene, so bile prizanesljive do žensk, ki so zaradi opravljanja težkih del same povzročile splav ali pregodnji porod in z njim smrt nedonošenega otroka. Nastopile so le proti tistemu vedenju, ki je ogrozilo sam ustroj vaške skupnosti in učinkovitost norm, ki so uravnale družinska in kolektivna razmerja.

Iz župnijskih dokumentov zvemo, da duhovščine iz Brega ni bogve kako skrbelo življenje na koruzi Martina Wagnerja, rojenega v Bratislavi. Ricmanjski cerkovnik je ugotovil, da vinski darar po imenu Martin Wagner:

»Živi, stanuje, je in spi s svojo zaročenko Marijo Ano, hčerko Luke in Marije Morel, kot da bi bila dejansko njegova žena. To pohujšuje sosesko in je ovira tako za okolico kot za zakrament poroke. Prav zaradi tega sem ga opozoril, a on mi je odgovoril, da ni prvi niti zadnji.«²⁸

Iz drugega dopisa, ki ga je prav tako napisal ricmanjski cerkovnik, zvemo, da so bile prošnje cerkvenih mož zaman:

»Nočejo ubogati vašim zapovedim. Zdaj niti jaz nočem slišati o njiju, ker ju nočem imeti na vesti, ker vem kako živalsko živita. Vi ste gospodar, da z njima naredite karkoli mislite in želite.«²⁹

Toda cerkvenim možem je čez nekaj časa Jakoba Wagnerja in Ano Marijo Morel končno uspelo prepričati, da sta sprejela poročni zakrament in se tako spravila s krajevnimi oblastni in cerkvenimi predstavniki.

Ugodno se je rešil tudi primer Ivana Pauliča, ki je živel na koruzi z zaročenko Marijo Gombač. Ko je končno zaprosil za njeno roko, so občinski predstavniki potrdili, da je

²⁶ Pokrajinski Arhiv Koper. Okrajno sodišče Koper, fasc. 1850–1854 (23. 1. 1951), fasc. 1861–66 (26. 2. 1865), fasc. 1850–54 (12. 6. 1953).

²⁷ P. Ariès, *Storia della morte in Occidente*, Rizzoli, Milano 1978, str. 154–155 (Izvir.: P. Ariès, *Éssais sur l'histoire de la mort en Occident*, Editions du Seuil, Pariz 1975).

²⁸ ŽAD, Al Reverendissimo Sig. Decano, Rizmagne, 22. 8. 1830, fasc. M 4.

²⁹ ŽAD, Reverendissimo Sig. Decano, Rizmagne, 4. 9. 1830, fasc. M 4.

delaven, miren, zvest in moralno neoporečen. Negodovanje, ki ga je v vaški sredi povzročila nezakonska zveza, je bilo kmalu pozabljeno. Ob tem je bila med drugim zamolčana okoliščina, da je bil omenjeni Paulič oče dveh nezakonskih otrok.³⁰

Pohujšljiv primer omenja tudi poročilo župnika Alojza Braise iz leta 1825, v katerem poudarja, da so vsi prebivalci Ricmanj pobožni, izjema je le nek vojak, ki se spolno izživlja z Marijo Kosmač iz Boršta, z žensko, ki je že tretjič rodila nezakonskega otroka.³¹

Če podrobno preučimo župnijsko dokumentacijo, lahko ugotovimo, da je od začetka 19. stoletja vse do 80. let breške oblasti in tamkajšnje skupnosti hudo razburil en sam primer »nemoralnega obnašanja«. Leta 1849 je namreč razmerje med deklo in njenim gospodarjem povzročilo pravi škandal, če upoštevamo število in dolžino dokumentov, ki jih hrani dolinski župnijski arhiv o tem primeru. Razmerje med gospodarjem in njegovo deklo je postalo predmet javne obravnave, ko je Anton Prašel prosil oblasti za poročno dovoljenje, ki ga je potreboval njegov še nedoletni sin Luka. Luka Prašel, Antonov sin, naj bi se torej z očetovim dovoljenjem poročil z domačo deklo. Nečedni ženski je bilo ime Urša Kocijančič, po rodu je bila iz Hrastovelj in je kot dekla živela na Prašlovi domačiji. Po dokumentih sodeč naj bi bila v ljubezensko razmerje z deklo vpletena tako mladoletni Luka kot njegov oče Anton.

Iz strahu, da bi cerkvene oblasti dovolile poroko, ki bi bila le krinka za nesprejemljivo zvezo med gospodarjem in deklo, so posegli učitelj, duhovnik in občinsko predstavništvo. Vlogo glavnega obtoževalca je prevzel učitelj Adolf Pibernik, potem ko je zbral pričevanja Prašlovih sosedov in z njimi opozoril posvetne in cerkvene oblasti na posledice, ki bi jih celotna vaška skupnost utrpela, če bi se mladoletni Luka poročil z deklo Uršo. Učitelj je namreč med obiskom nedeljske maše ugotovil, da so bili pri Luki opazni zunanji znaki onanije, ker »se fant predaja samozadovoljevanju in drugače nemoralnemu obnašanju«. Po kratkem poizvedovanju je učitelj ugotovil, da je Lukovo obnašanje vse prepogost predmet razprave med učenci in sosedi:

»Neko nedeljo je k meni prišla najbližja sosedka, že pokojna Antonija Samec in je rekla – Gospod učitelj! Sem videla, da učenec živi v velikem grehu in moja vest me obvezuje, da zahtevam poseg duhovnika, da se enkrat konča to pohotno razmerje med fantom in deklo Uršo; zapustiti bi jo moral zlasti zato, ker tudi njegov oče živi nespodobno z njo in strašno pohujšuje sosesko.«³²

Učitelja je nemoralno vedenje Luke Prašla tako prizadelo, da se je z njim pogovoril in ga opozoril na hude posledice njegovega obnašanja. Prvi poskus posredovanja je bil neuspešen. Luka Prašel je trdil, da oče ne bo odpustil dekleta, ker je na Uršo navezan. Po neuspešnem učiteljevem prigovarjanju se je Luka Rihter, hlapec na Prašlovi domačiji, predstavil pri občinskih oblasteh in se izrekel o »nevarni kršitvi javne morale«. ³³ Hlapec, po rodu iz Hrastovelj, je poudaril, da bi bilo povsem neprimerno, če bi se Luka poročil z Uršo Kocijančič, saj je brzkone tudi njegov oče, Anton Prašel, imel z njo spolno razmerje. Sama Kocijančičeva naj bi mu zaupala, da bo pač počakala na Antona, če se ne bo poročila z Luko, o čemer je bila prepričana. Pripravljena je bila počakati, dokler Anton ne bi postal vdovec in torej prost zakonskih dolžnosti. Takrat bi se lahko z njim končno poročila in v hišo vstopila kot gospodinja. Luka Rihter je še dodal, da je sam videl, kako se je Anton nespodobno vedel z deklo in kako se je z njo zabaval. Dodati ni pozabil tudi vaških govoric, po katerih je Kocijančičeva ždela pod odejo s finančnim stražnikom v dolinski kasarni.

Dokument okrajnega komisariata z dne 2. decembra 1849 ugotavlja, da se vedenja Urše Kocijančič ne da kaznovati, ker tega civilni zakonik ne narekuje. Iz istega vira lahko zvedo tudi, da se je v tem času Urša Kocijančič preselila v očetovo hišo v Hrastovlje in da je bilo z njeno odselitvijo za krajevne oblasti afere konec.³⁴ V resnici je vedenje služkinje še naprej vznemirjalo dolinsko skupnost. Anton Prašel, gospodar na Prašlovi domačiji, je po smrti žene zaprosil za poroko deklo Uršo. Tokrat se je poroki uprl sam Antonov oče, Jožef Prašel s pisno izjavo:

³⁰ ŽAD, Certificato, Dolina, 17. 11. 1845, fasc. M 6.

³¹ ŽAD, Protocollo della prima visita parrocchiale fatta dalle chiese filiali di Dolina nel mese di luglio 1825.

³² ŽAD, Izjava Adolfa Pibernika, Dolina 14. 9. 1849, fasc. M 6.

³³ ŽAD, Dichiarazione di Luca Rihter, 13. 11. 1849, fasc. M 6.

³⁴ ŽAD, Nota del Commissariato distrettuale, Capodistria, 2. 12. 1849, fasc. M 6.

»Vest me sili, da nasprotujem poroki sina, sedanjega vdovca Antona Prašel z Uršo Kocijančič, ki je leto in pol živela v moji hiši kot dekla. Zoperstavljam se ji še posebej:

1. ker je nemoralna ženska in ker sva jo s hlapcem Luko Rihterjem osebno presenetila, ko je grešila s finančnim stražnikom,
2. ker je z njo moj sin Anton imel še za časa, ko je bil poročen, grešna razmerja, o katerih se je izpovedal našemu županu,
3. ker ta ženskurka, kot trdijo druge neoporečne osebe, zavaja vnuka Luko Prašla, sina prej imenovanega Antona v taki meri do razuzdanega življenja, da se je za več dni večkrat oddaljil iz Doline in se zadržal pri njej v Hrastovljah. In tako tudi on še vedno živi nespodobno.«

Očitno je stari Prašel nameraval rešiti sina in vnuka pred pogubnim razmerjem. Zato je še posebej podčrtal, da njegov sin ne ljubi Kocijančičeve in da je postal njena žrtev. Po njegovem mnenju se je sin Anton znašel v vlogi ujetnika nečedne ženske in njenih sorodnikov, ki skrivoma prihajajo v Dolino in ga prepričujejo, naj ohrani razmerje z dekle. Ob koncu svoje izjave je stari Prašel dodal še naslednje:

»Vnuk Luka mi je povedal, da se bo samomoril, če se bo oče poročil z Uršo Kocijančič. Jaz nisem sicer nasproten kakršnikoli drugi poroki s katerikoli drugo prosto ali spoštljivo žensko.«³⁵

Omenjeni primer dovolj nazorno prikazuje mehanizme nadzorovanja v tradicionalni kmečki skupnosti. V njej so bili za moralno integriteto posameznika odgovorni ne le družinski člani, domači, temveč tudi predstavniki cerkvenih in posvetnih oblasti. Pohujšljivo obnašanje dekle Urše je bilo nevarno ne le za Prašlovo domačijo, temveč tudi za ostale družine, predvsem zato, ker je dekla spregledala temelje kolektivne norme, ki so jasno določale mesto poslov in njihovih gospodarjev. Dekla je občevala s sinom in očetom, poleg tega je dovolj jasno izrazila željo, da bi postala gospodinja na Prašlovi domačiji. V pohujšanje je silila nedoletnega sina, v pogubo pa že poročenega Antona. Žensko, ki se je hotela gospodarsko okoristiti in ki je hote spregledala svoj družbeni položaj, je bilo potrebno kaznovati. Zahteva branilcev javne morale, učitelja in nekaterih vaščanov je bila, da se Uršo Kocijančič vzorno kaznuje.

Škandal se je polegel šele, ko je dekla dokončno zapustila Prašlovo domačijo. Ob tem gre opozoriti, da sta tako Anton kot Luka, svojemu vedenju navkljub, ostala v vasi. Njima niso branilci javne morale kratili pravice do poroke, saj je bilo za krajevno skupnost pomembno, da se reši zlobne in pohotne ženske in ji prepreči nemoralno pridobitev mesta gospodinje, ki ji ni pripadlo. Vaška skupnost v Bregu je bila torej veliko bolj strpna do nezakonskih mater kot do nečedne dekle. Kljub temu, da so bila nezakonska rojstva v nasprotju z javno moralo, vaške oblasti niso odgnale ali izobčile nezakonskih mater. Le-te so prihajale iz njihove srede in se niso prekršile nad družbenimi normami, ki so v kmečkem kolektivu določale socialno endogamijo.³⁶ Potemtakem je bil vaški kolektiv vsekakor strpnejši do predporočnih zvez in odnosov, povsem nasproten pa posamezniku, ki je podiral splošno sprejete norme. Iz tega razloga ni bila deklil dana nikakršna možnost, da bi se pred skupnostjo rehabilitirala, niti da bi v njej ostala.

V.

Ob koncu 19. stoletja se je v breških vaseh podiral stari red: zamajali so se temelji vaških struktur in z njimi je slabela tudi trdnost tradicionalnega ustroja kmečke družine. Poročne izbire so vse pogosteje postajale izraz proste izbire ženina in nevest, saj je izbiro partnerja čedalje bolj pogojevalo ljubezensko čustvo in ne gospodarski interesi. V istem času je v Bregu poraslo število enojednih družin. Takšno obliko družinskega jedra so v večini primerov imele družine obubožanih kmetov, delavcev, ki niso premogle lastnega stanovanja in so se zato selile iz hiše v hišo glede na stanovanjsko ponudbo. Dovolj pomenljiva je v zvezi s tem oznaka »vagantes«, s katero so duhovniki označili družine, ki niso imele stalnega bivališča.³⁷

Razširjeni tip družine torej med najrevnejšimi člani vaškega kolektiva ni bil več obvezujoč tip življenja. Tiste družine, ki se niso preživljale s kmetijstvom in so zapustile

³⁵ ZAD. Dichiarazione di Giuseppe Prashel. Dolina, 28. 2. 1851, fasc. M 6.

³⁶ M. Verginella, op. cit., 187-191.

³⁷ M. Verginella, op. cit., str. 184.

»očetovo« hišo, so opustile tudi spoštovanje tipoloških pravil jedrnih družin, ki so se ujemale z zahtevami kmečke družbe, v kateri so družinski člani različnih generacij prispevali k preživetju družine. Mladi fantje, ki so si z delom zajamčili preživetje, so lahko zavrnilo avtoriteto družinskega poglavarja, čeprav so se s takim obnašanjem odrekli prevzemu grunta. Nasprotovanje staršev sinovi ali hčerini poročni izbiri ni bilo več nepremostljiva ovira za preživetje v rojstnem kraju.

Prisotnost delavcev v skupnosti pretežno malih kmetov, ki si je zadala srenjski ustroj, je v resnici pomenila pravi družbeni in politični izziv. Porast vaškega proletariata je povzročal preplah in občutek nemoči v posvetnih in cerkvenih predstavnikih. Kot člani vaškega kolektiva, ki so se zaposlili v tovarnah, ladjedelnicah in pristanišču, so se delavci morali prilagoditi novim delovnim okoliščinam, novim modelom obnašanja in se spoprijeti tudi z novim narodnostnim okoljem. Zato ne čudi, da so se znotraj kmečkega okolja vedli svobodneje, ne meneč se za krajevne avtoritete. Ker so bili gospodarsko odvisni od zunanega delodajalca, so se lahko odpovedali pokornosti duhovniku, županu in vsem tistim, ki so imeli oblast. Za obubožani del vaškega prebivalstva duhovščina, občinski predstavniki, družinski poglavarji niso bili namreč več pglavitni usmerjevalci kolektivnega življenja.

V dopisu tržaškemu škofu leta 1904 se je dekan, nekdanja najvišja oblast v Bregu, resignirano potožil:

»Najdejo se nekateri moški in ženske, ki, razen velikih praznikov, ne prihajajo v župno cerkev – zaradi trgovine z mestom Trst. . . . V župniji je opaziti neko brezbriznost v veri, mlačnost do krščanskega življenja in ogromno osabnost, da se mora paziti pri opominjanju – preveč žganja se popije, tudi nekatere ženske ga srkajo.«³⁸

Duhovščini je povzročala velike skrbi zlasti mladina, ker se je z zaposlitvijo v tržaških tovarnah navdušila za »grešne razvade in grešno znanje«. V istem času je val nepokornosti in neubogljivosti skrbel tudi kaplana iz Ospa Josipa Kompareta, ki je v pismu dolinskemu župniku poudaril, da pred grešnim obnašanjem ne pomagata niti prižnica niti spovednica.

»Necesse est, ut veniant scandala! Starši in sicer mnogi mnogi so slabejši od otrok. Imel sem navado kaznovati šolske otroke, ako so bili v plesni dvorani. Letos nič, ker pri vpraševanju o tem so mnogi rekli: 'Sem bil z materjo ali očetom, sem gledala mater ali očeta, ko sta plesala.' – 'Hiša je bila zaprta, oče v gostilni, mati pri godcih!'«³⁹

Z nemoralnim in nepokornim obnašanjem najnižjih plasti podeželskega prebivalstva so se na pragu 20. stoletja ukvarjali tudi občinski možje. Kljub temu, da jih je ideološka usmerjenost vse bolj ločevala od duhovščine, so občinski predstavniki posvetili večje število sej morali krajevnega prebivalstva: prepovedali so poslušanje glasbe ob gramofonih in prešteviline plese; zavzemali so se za preganjanje alkoholizma; v težnji, da bi preprečili izprijenost krajanov, so odklonili prošnjo Lovra Picige, da bi odprl krčmo. Ker je Piciga nameraval odpreti krčmo ob cesti, ki je iz Brega vodila v Trst, so občinski možje menili, da »bi bila dana prilika, da bi naši delavci, koji delajo v Trstu, nego okolici in v opekarni [...] ter drugod, ob sobotah ves tedenski zaslužek zapravili in zaigrali in vsled tega bi doma družina glada trpela, občina pa bi jih morala vzdrževati.«⁴⁰

Posvetne oblasti je še posebej motilo brezskrbno življenje in ponočevanje tistih, ki so ostajali gluhi za prigovarjanja. Tako so prepovedale »nedorasli mladini obojega spola, kakor tudi ženskam sploh – ostajati zunaj po 9. uri zvečer. Prepove naj se običajne plese brez dovolitve [...]. Glede ponočevanja, naj se kaznuje ne samo mladina in ženske, ampak tudi njih starše in varuhe.«⁴¹

Mladostniki in ženske so bili torej potrebni novega nadzora, kar kaže na povsem novo družbeno dinamiko vaškega kolektiva. Ženskam, ki so se v preteklosti svobodno gibale med vasjo in mestom in so se na pot odpravljale tudi ponoči, je bila s tem občinskim odlokom prepovedana svoboda gibanja.

Predmet občinskih prepovedi so postale tudi nekatere stare navade, kot so bile vasovanje, pustni obredi, bedenje ob mrliču. Občinski možje so preganjanje tradicionalnega

³⁸ ŽAD, Poročilo za kanonično vizitacijo v župniji Dolina, 22. in 23. oktobra 1904, fasc. Visitationes.

³⁹ ŽAD, Pismo Jos. Kompare, Osp. 20. 2. 1904.

⁴⁰ AOD, Zapisniki, op. cit., 10. 12. 1906.

⁴¹ Ibidem, 28. 11. 1911.

obredja utemeljili z ugotovitvijo, da stare navade vodijo ljudi v presuštvo in greh in da jih je potrebno čimprej izkoreniniti. Kljub vsem ukrepom in odredbam prizadevanja župana in njegovih svetovalcev niso žela velikih uspehov, saj niso spremenila stanja v krajevni srenji. Leta 1901 je dolinski župan na seji občinskega zastopstva opozoril prisotne: »na javne plesе, koji so v veliko kvar mladini in to tem več, ker je danes vkoreninjena navada plesati po 2–4 dni zaporedoma, ker je posebno škodljivo zdravju, še več pa v gmotnem in gospodarskem oziru. Ni se še odpočil plesalec od prvega plesa, že je ples v drugi vasi . . .«⁴² Poseg občinskega zastopnika pa ni prepričal obiskovalcev plesov o njihovi škodljivosti, podobno kot ni občinskim oblastem uspelo prepričati delavcem, da bi del tedenskega zaslužka zapravili v krčmah.

Iz zapovrstnih pozivov župana in občinskih mož je razvidno, da so bili vsi ukrepi zoper nediscipliniranost in nemoralnost občanov neuspešni. V prazno so odjeknile tudi besede duhovščine, ko je hotela prepričati nemoralno vedenje tistih, ki so bili zaposleni v mestu in so bili posredniki novih, za tradicionalno kmečko skupnost nesprejemljivih vedenjskih obrazcev. Ob vsem tem kaže opozoriti, da so duhovščino kot tudi občinsko predstavništvo motili razuzdanost, nedelavnost, pijančevanje krajanov šele od 90. let dalje. Dotlej je dovolj prilagodljiv moralni kodeks tradicionalne družbe dovoljeval obnašanja, če le niso ogrožala trdnosti kmečkega kolektiva. Krajevnim avtoritetam je bila vse do 90. let 19. stoletja tuja mentaliteta centralnih oblasti in katastrskih popisovalcev, ki so poudarjali nedelavnost in pomanjkanje discipline med kmečkim prebivalstvom. Šele ko je vdiranje novih vedenjskih oblik ogrozilo njihovo oblast, sta se posvetna in cerkvena oblast zavzeli za strožjo moralo. Tako za duhovščino kot za vaške veljake je bilo nedopustno, da so mestne posvetne vrednote pronicale na vas in osvobajale človeka ne le verskih obveznosti, temveč tudi družinskih in srenjskih dolžnosti ter pravic. Zavedali so se, da bodo individualistične vrednote, ki so jih širili delavci na vasi, sčasoma prispevale k dokončnemu razkroju kmečke družbe in k oslabitvi njihove oblasti.

In če so branilci tradicionalnih družbenih norm še tako vztrajno opozarjali mladeniče, naj ne preklinjajo, in okoliška dekleta, naj ne opuščajo ljudske noše za nedostojna, mestna oblačila, jim ni uspelo prepričati vdora novih obnašanj in nove mode.⁴³ Neučinkoviti so bili tudi opomini o nevarnostih, ki so nedolžnim in spoštljivim dekletom pretela v Trstu. Niti pevskim zborom, prosvetnim društvom in kmečkim zadrugam, ki so v drugi polovici 19. stoletja spodbujali moralno, družbeno in narodnostno pokončnost podeželskega prebivalstva, ni uspelo pritegniti v krog svoje dejavnosti najrevnejših plasti podeželskega prebivalstva.

Na začetku 20. stoletja je dolinska duhovščina ustanovila Marijino družbo, da bi vanjo včlanjene ženske z rednimi duhovnimi vajami in sestanki preganjale zle navade iz svojega ožjega in širšega okolja. V Marijino družbo so se namreč vključile tako neporočene kot poročene ženske oziroma vdove, saj je bila edini pogoj za včlanitev v kongregacijo zaobljuba pobožnemu in moralnemu življenju. Pod vodstvom župnika, ki je bil hkrati duhovni vodja skupine, so se dekleta in žene enkrat tedensko sestajale, prirejale izlete in srečanja. Župnik si je pridržal tudi pravico, da je tiste članice, ki so se prekršile nad pravilnikom, pri priči izključil. Dogajalo se je, da so Marijino družbo morale zapustiti ženske in dekleta, ki so se udeležile plesov ali so se potepale po vasi v večernih urah, ne meneč se za navodila duhovnega vodje in odredbe županstva.⁴⁴

Kot lahko razberemo iz zapisnika sej Marijine družbe, so zlasti mlajše članice rade pozabljale na Marijin vzor. Moška družba jim ni pomenila le skušnjave, plesi so jim bili v zabavo, podoba Marije Device pa je bila zanje prezahteven in oddaljen vedenjski model. Odraščale so v okolju, kjer so krušarice brez vsakršnega nadzorstva zahajale v mesto. Vajene so bile sproščenih odnosov na vasi in zunaj nje. Prevzem Marijinega vzora je medtem od žensk terjal, naj se predajo izključno materinstvu in moralnemu poslanstvu v družinskem okolju.

⁴² Ibidem. 22. 6. 1901.

⁴³ I. T., *Slovenci v Trstu*, Koledar Družbe sv. Mohorja, 1907, str. 59–61.

⁴⁴ ŽAD, Posebna pravila dekliske Marijine družbe v Dolini pri Trstu, 12. 5. 1904. Podrobneje o Marijinem kultu glej L. Accati, *Il padre naturale. Tra simboli dominanti e categorie scientifiche*, Memoria, 21, 1987, str. 90–91.

Z nadzorom, ki ga je kler izvajal nad ženskami, včlanjenimi v Marijino družbo, je Cerkev očitno poskusila nadoknaditi izgubljeno oblast na javnem področju in zlasti med delavstvom. Ustanavljanje Marijinih družb na tržaškem podeželju je pomenilo za duhovščino možnost širjenja modela ponižne žene in težnjo, da se z žensko pomočjo omili ali celo odpravi nepokornost njihovih mož in sinov. Vzor, ki je odmerjal novo družinsko vlogo ženi in materi, je bil seveda sprejemljiv za tiste ženske, ki so opustile krušarstvo in trgovsko dejavnost v mestu. Če upoštevamo gmotni položaj poprečne podeželske družine, se je le ženska v premožnih kmečkih družinah lahko odrekla izvendružinski dejavnosti in se povsem posvetila vzgoji otrok in opravljanju hišnih del. Marijin vzor je tako ostajal nesprijemljiv za najrevnejše ženske, ki so še naprej trgovale z mestom in so, potem ko je z začetkom novega stoletja krušarstvo postopoma zamrlo, postale perice ali služkinje tržaške gospode.

Zaposlitev moškega v mestu v najrevnejših družinah ni vselej pomenila povratka ženske v družinsko sfero, zlasti če je bilo moževo delovno razmerje negotovo. Nova družinska vloga in materino poslanstvo, ki ju je na prehodu iz 19. v 20. stoletje zagovarjala duhovščina ob podpori posvetnih oblasti, sta vsekakor pomenila odpravo ženske samostojnosti in obubožanje družine. V moralizacijski dejavnosti duhovščine kot tudi občinski oblasti, ki jo je skrbno pripravil slovenski publicistični tisk, je namreč opaziti marsikatero nedoslednost: na eni strani je viden strah pred mestnimi navadami in vdiranjem individualizma, na drugi pa odklanjanje nekaterih tradicionalnih modelov obnašanja, ki so bili jedro tradicionalne kmečke družbe. Razdelitev in ločitev družinskih vlog glede na spol je pomenila prilagoditev zahtevam meščanskega reda, v katerem je bila ženski vedno bolj odmerjena skrb za urejeno družinsko življenje, za zdravo hrano, čistočo in čilo delovno silo, možu pa pripadnost zaposlitvi in poslušnost na delovnem mestu ter materialno preživljanje družine.

Poudariti je treba, da so v Bregu branilci starega reda odklanjali in prepovedovali tiste obrede, ob katerih je kmečka družba doživljala redne oblike socializacije in utrjevala povezanost vseh svojih članov. Kot simptom dvoumnega obnašanja lahko tolmačimo tudi odločitev občinskih mož, s katero so ženskam leta 1902 priznali pravico do srenjske lastnine, čeprav le ob vplačilu dvakratnega zneska v primerjavi z moškimi. Do političnega priznanja žensk v srenji je prišlo prav v času, ko je njihova gospodarska vloga in moč upadla. Pri tem ne gre pozabiti še na eno dejstvo, namreč da je v 19. stoletju ženska obrtniška dejavnost branila tudi narodnostno suverenost skupnosti. Vsakodnevemu odhodu krušaric v mesto je sledil povratek v vas. Nevarnost narodnostne asimilacije se je povečala šele, ko so se moški zaposlili v mestu oziroma ko so se ti odločili za naselitev v bližini delovnega mesta, kar je pomenilo dokončno naselitev v Trstu in često tudi asimilacijo z italijansko govorečim okoljem.

Ob koncu 19. in na pragu 20. stoletja so duhovniki in občinski veljaki, kot pričajo župnijski in občinski viri, zahtevali, naj se krajevno prebivalstvo podredi stari avtoriteti. Njihova težnja je bila vzgojiti pridne in ponižne delavce ter umne kmete. Ženske pa naj bi se medtem posvetile materinstvu in družinski pokorščini. V svojem zavzemanju, da bi se vaški svet prilagodil novemu redu, se niso zavedali, da prav ta prilagoditev vodi k prevzemu urbanih in meščanskih vedenjskih obrazcev. Zato tudi niso razumeli konfliktnega prilagajanja novemu družbenemu redu, ki je podeželskemu človeku, ko je šlo navajanje na delovno okolje v mestu in v tovarni, povzročalo velike težave. Marsikdaj je prav v čezmernem uživanju alkohola in nepokornem obnašanju iskal lek za odtujenost in bedo, ki ju je kot podeželski človek doživljal v tovarni. Podobno so tudi ženske le s časom prevzele vlogo krhkih in bogaboječih žena, za katere so svoje bralce navduševali slovenski moralisti v 19. stoletju. Pretirano zabavo in moralno prestopništvo vaškega proletariata in žensk v Bregu na začetku 20. stoletja lahko zatorej razumemo kot izraz konflikta, ki so ga znotraj vaškega kolektiva sprožile nove gospodarske in družbene razmere.

Riassunto

IL RUOLO DELLA MOGLIE E DEL MARITO NELLA PUBBLICISTICA SLOVENA DEL 19. SEC. E NEI DOCUMENTI DELLA CAMPAGNA TRIESTINA

Marta Verginella

Nella seconda metà dell' Ottocento le pubblicazioni maggiormente diffuse nella campagna slovena propagandavano tra i propri lettori il modello della famiglia «cristiana». Al marito che doveva guidare e sostenere il suo nucleo familiare spettava, secondo i moralisti, la massima autorità, mentre la donna nel ruolo di moglie doveva assumere un comportamento sottomesso e condiscendente nei confronti del marito. Questo modello comportamentale che relegava le donne tra le mura domestiche si differenziava sostanzialmente dall' immagine familiare che ci viene restituita dalle fonti archivistiche coeve della Val Rosandra. Dalla documentazione parrocchiale, catastale e notarile emerge che nei villaggi del circondario triestino tanto gli uomini quanto le donne collaboravano nelle attività produttive e determinavano le strategie familiari, dato che la sopravvivenza delle famiglie dei piccoli proprietari dipendeva anche dal denaro guadagnato dalle donne.

Va ribadito che le confezionatrici di pane della Val Rosandra svolgevano un' attività artigianale pienamente autonoma che non rientrava né sotto la gestione del padre né quella del marito. L' importanza attribuita dai funzionari catastali all' attività lavorativa delle donne trova una conferma indiretta nelle pratiche testamentarie femminili. Dai testamenti femminili del 19. sec. emerge, difatti, l' autonomia con la quale le donne della Val Rosandra gestivano non soltanto le dote e le quote ereditarie, ma pure i propri guadagni. Non a caso molte donne accordavano prestiti ai compaesani e ai parenti. Si tratta di una pratica che testimonia l' autonomia economica raggiunta dalle donne nella collettività contadina.

Verso la fine del 19. sec. la presenza degli operai nei villaggi della valle divenne un fatto inquietante sia per il clero che per le autorità locali. La loro indipendenza economica rispetto alla comunità contadina ledeva lo stesso potere su cui poggiava l' autorità delle gerarchie rurali.

Le tenaci spinte per l' affermazione della volontà e dell' interesse personale a fine secolo rispetto all' interesse collettivo passarono, di fatto, attraverso contraddizioni e paradossi. All' affermazione dell' individualismo le autorità comunitarie risposero con un irrigidimento morale del tutto inusuale per la società contadina dell' antico regime. A fine secolo la penetrazione dei nuovi rapporti di produzione e di nuovi modelli comportamentali non segnava ormai unicamente la sfera privata. A subire un' evidente trasformazione furono le stesse interazioni comunitarie. In questo periodo si sciolse l' alleanza tra i due massimi poteri, il clero e la rappresentanza comunale. Il potere politico punto sulla repressione delle libertà personali dei giovani, mentre il clero si lanciò in una campagna moralizzatrice centrata sulle donne.

L' impotenza di fronte a una nuova realtà prodotta dall' urbanizzazione portò le autorità locali a diffondere tra la popolazione contadina i modelli comportamentali urbano-borghesi proposti dalla stessa pubblicistica slovena qualche decennio prima. Le autorità locali laiche ed ecclesiastiche, malgrado la loro pretesa di contrastare il mondo cittadino, cercarono di imporre tra i contadini una «rispettabilità borghese» mediata dalle donne, alle quali venne affidato l' importante compito di separare i tempi familiari da quelli di produzione industriale e di costruire una separazione sempre più rigida tra ambito maschile e femminile.

GORIŠKI LETNIK – ZBORNIK GORIŠKEGA MUZEJA

Goriški muzej (Nova Gorica) je začel leta 1974 izdajati svojo redno letno publikacijo z naslovom »Goriški letnik«. Zbornik prinaša znanstvene in poljudno-znanstvene prispevke predvsem s področja arheologije, etnologije, zgodovine, zgodovine umetnosti, literarne zgodovine; prispevki so vezani prvenstveno na prostor severne Primorske ter sosednje Furlanije. Tako sodelujejo v zborniku tudi tuji pisci z obmejnih področij. »Goriški letnik« želi biti tudi revija, ki naj ustvari dialog na znanstveni ravni ob naši zahodni meji. K temu naj poleg objav znanstvenih člankov pripomorejo tudi ocene in poročila o različnih periodičnih publikacijah, ki izhajajo v deželi Furlaniji-Juljski krajini.

»Goriški letnik« lahko naročite pri Goriškem muzeju, Grajska 1, SI-65001 Nova Gorica.